

Interculturalism in Croatian Education: Literature Review

Marija Sablić¹, Andrea Migles and Višnja Rajić²

¹Faculty of Humanities and Social Sciences in Osijek, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek

²Faculty of Teacher Education, University of Zagreb

Summary

As a scientific and practical approach to cultural diversity, interculturalism implies a positive and active relationship between groups and individuals who are different from each other in certain characteristics (national, ethnic, racial, religious, gender, and other). The education system plays a significant role in practicing and implementing interculturalism. Intercultural education is a teaching model that encompasses the implementation of constructive dialogue, understanding different cultures, equality of all citizens, and freedom to form one's identity. The aim of this paper is to provide a systematic review of Croatian scientific and professional literature on intercultural education in Croatia. The review of the literature consists of the analysis of 28 papers containing relevant information and knowledge on the research topic. As the observed papers consider different aspects of intercultural education, these aspects were divided into several areas, for the purpose of clarity and analysis: Intercultural competence, Interculturalism in teaching, Intercultural curriculum, Intercultural sensitivity and social distance, and Interculturalism in teaching Music.

Key words: *identity, interculturalism, intercultural approach, education, systematic literature review.*

Introduction

The world of today, characterized by globalization processes and rapid and sudden changes in scientific, technological, and social areas, poses new challenges to the education system and requires its transformation. One of such challenges is the emergence of multicultural societies and the coexistence of different nationalities and nations in the same geographical area. Educational institutions are places of daily encounter of persons of different national, religious, cultural, and other characteristics, which is

why it is necessary to organize contemporary education according to the principles of interculturalism and to ensure the development of teachers' intercultural competences (Rajić & Rajić, 2015). The objective of intercultural education is to create conditions for the development of pluralism in society and raise students' awareness of their culture, along with accepting the existence of other equally valuable cultures and value systems in order to cultivate respect towards different lifestyles and learn to understand and appreciate others. Intercultural interactions have become part of everyday life in our increasingly globalized world with strong economic, technological, and demographic imperatives for gaining intercultural competences (Perry & Southwell, 2011).

Multiculturalism and multicultural education are terms commonly used by Anglo-Saxon-speaking authors (Canada, Australia, USA, Great Britain), while European authors mainly use terms interculturalism and intercultural. The prefix "inter" (lat. *inter* – between) refers to interrelationships and intertwining, while "multi" (lat. *multus* – many) refers to the simultaneous existence of several cultures, but both terms denote a pluralistic approach to cultural and ethnic differences. The equalization of these concepts is justified by the fact that multiculturalism ultimately criticizes cultural relativism and speaks of cultural permeation and interaction, which is the fundamental characteristic of interculturalism (Sablić, 2014, pp. 20-21). Interculturalism encompasses an important educational principle in a culturally plural society. This principle emphasizes the importance of different cultures and enrichment of the social environment as well as school culture and encourages learning, understanding, and respect of different lifestyles and worldviews, as well as the growth of intercultural sensitivity (Piršl et al., 2016). As society becomes increasingly intercultural worldwide, educational policymakers, as well as all stakeholders in the education process, are often at the forefront of promoting equal opportunities for all members of society. Intercultural education, peace education, and other pedagogical approaches are developed to help schools become places of inclusive and open culture that will create peaceful, cohesive, and democratic societies (Parkhouse et al., 2019). Intercultural education also aims to reduce the unequal position in educational opportunities between different groups. Approaches such as culturally relevant pedagogy (Ladson-Billings, 1995), culturally responsive teaching (Gay, 2002), and culturally sustaining pedagogy (Paris, 2017) aim to empower marginalized students to achieve appropriate academic achievement. Thus, the focus should be on competences that encourage the overall development of the person; spiritual, moral, social, economic, and cultural progress of the community, and respect for and promotion of human rights and fundamental freedoms (Hrvatić & Piršl, 2005). These competences should include intercultural competence, which will play a crucial role in educating future generations for participation in the society of knowledge and equal opportunities. Intercultural competence and intercultural communication are becoming increasingly important within the modern teaching process. There is a need to conduct systematic education for interculturalism, human rights, and democratic citizenship. A review of the literature on intercultural education

in Croatia attempted to provide insight into the representation and implementation of interculturalism within the Croatian education system.

Methodology

A systematic review of the literature attempted to include works in the field of interculturalism in Croatian education from 2000 to 2020. To do that, we have searched the scientific portal HRČAK¹. The initial search found 120 papers. The free Zotero² application was used to store these papers. Based on the title, abstract, and key words (*intercultural education, intercultural nurture, intercultural communication, intercultural competence, intercultural curriculum, intercultural sensitivity, intercultural dimension*) we have selected 81 papers for further analysis. The free Rayyan application (Ouzzani et al., 2016) was used for the selection of papers. This further selection was done by three researchers, who independently selected papers. If one of the researchers selected a paper and the other two did not, a subsequent insight into the full text helped to reach an agreement on the selection. All papers included in the final analysis were full texts, and the analysis was based on the following criteria:

- a) the papers were published from 2000 to 2020;
- b) the topic is intercultural education in the territory of the Republic of Croatia³;
- c) the papers contain original results and findings of primary, empirical research;
- d) the papers analyze curricula and the teaching plan and program with the aim to recognize and analyze intercultural contents in education.

The application of the above criteria led to the selection of the final 28 papers researching intercultural education.

The analysis attempted to identify the following:

- 1 At what levels of education are intercultural contents most represented in the analyzed papers?
- 2 In which areas of education are intercultural contents most represented?

In order to facilitate the analysis and synthesis, several main areas were identified according to which the papers were distributed and analyzed because they differ in topics, i.e., research objectives, participants, etc. (Table 1).

¹ HRČAK is the central portal of Croatian scientific journals and journals for the popularization of science and culture. HRČAK offers access to the journals following the Open Access Initiative (see more at: hrcak.srce.hr).

² Zotero is a free and open-source reference management software to manage bibliographic data and related research materials (see more at: <http://www.zotero.org>).

³ Some papers include research conducted at the level of several European countries, including Croatia. The papers are incorporated in the analysis due to the relevance of information and data related to the Croatian education system.

Table 1
References by specific areas

AREA	REFERENCES
Intercultural competency	1. Bedeković (2015)
	2. Bedeković & Zrilić (2014)
	3. Boneta et al. (2013)
	4. Drandić (2013)
	5. Ivanković (2017)
	6. Piršl (2011)
	7. Piršl (2014)
Interculturalism in teaching	8. Blažević (2016)
	9. Buterin (2009)
	10. Car et al. (2014)
	11. Dobrota & Blašković (2014)
	12. Kragulj & Jukić (2010)
	13. Mlinarević et al. (2013)
	14. Ljubešić (2011)
Intercultural curriculum	15. Burai (2015)
	16. Burai (2016)
	17. Hrvatić (2011)
	18. Hrvatić & Sablić (2008)
	19. Sablić (2011)
Social sensitivity and social distance (Ethnocentrism and ethnorelativism)	20. Drandić (2016)
	21. Drandić (2016)
	22. Hrvatić (2004)
	23. Mrnjauš (2013)
	24. Piršl (2011)
Interculturalism in teaching Music	25. Begić (2016)
	26. Begić et al. (2017)
	27. Dobrota (2009)
	28. Dobrota (2016)

Results and discussion

Intercultural competence

The analysis showed that intercultural competence (IC) is an important part of intercultural education because it is the research and analysis subject of all analyzed papers. The authors are primarily concerned with the definition of intercultural competence. There are numerous discussions on the issue of a singular definition of IC. Based on the selected and analyzed papers, it can be noticed that interculturalism is generally presented in works of Croatian authors. Intercultural competence particularly stands out as an important part of intercultural education, and as such is the subject of research and analysis in all presented works. The authors primarily attempt to answer what exactly intercultural competence is and what it means to be an intercultural competent person. Besides, there are numerous discussions on the issue of inability to singularly define IC. This issue is particularly dealt with by Piršl (2014), who provides an overview of numerous definitions of IC by various authors, as well as the overview

of dimensions and models of IC. The analysis of the papers leads to a conclusion that most authors consider IC in the categories of knowledge, skills, abilities, and attitudes, while the acquisition of IC is perceived as a long-term, lifelong, and dynamic process.

Since intercultural competence should be one of the most important learning outcomes of our education system (Piršl et al., 2016), we have selected papers that examine the knowledge and attitudes on interculturalism of the participants in the education process. It is interesting to observe which stakeholders in the education process are most represented in the selected papers, as well as educational levels commonly included in the research on interculturalism. In two papers, the research was conducted at the higher education level, with students of the Faculty of Humanities and Social Sciences and the Faculty of Teacher Education as respondents (Piršl, 2011; Bedeković, 2015). In the research conducted by Boneta et al. (2013), the respondents were educators who also completed a higher level of education. Ivanković (2017) examined the knowledge of interculturalism among high-school students in Croatia. The knowledge and attitudes of future pedagogues, educators, and teachers were examined, which is not surprising given that the intercultural competence of educators and teachers is a fundamental prerequisite for their students to acquire intercultural competence (Piršl, 2016). That is why we also analyzed papers dealing with the issue of intercultural competence of teachers (Drandić, 2013; Bedeković & Zrilić, 2014). In both papers, the authors emphasize the multifaceted role of teachers in intercultural education and deal with the issue of acquiring and developing intercultural competence of teachers. According to Drandić (2013), the acquisition of intercultural teacher competence is an ongoing process based on the principles of lifelong learning. The models of lifelong teacher education need to be adapted to the requirements and needs of modern society and directed towards the development of intercultural competence. As such, they should affect the formation of educational policy that will enable consistent implementation of intercultural principles in immediate educational practice (Bedeković & Zrilić, 2014, p. 118).

The results obtained in the analysis of the research point to a general conclusion that the knowledge of the concept of interculturalism and its basic determinants among the stakeholders of the education process is satisfactory, which is an important condition and prerequisite for the development of intercultural competence. Piršl (2011) concludes that students' knowledge of the basic characteristics of interculturalism is satisfactory but emphasizes the lack of systematic implementation of intercultural content in university curricula, evidenced by the fact that only a small number of students said they learned a lot about this topic, while most stated that they had never learned about interculturalism, or they only learned to a lesser extent. On the other hand, somewhat more positive results in terms of the implementation of intercultural content in higher education were obtained by Bedeković (2015). His research showed that pedagogy students at Croatian universities show more positive attitudes towards desirable intercultural competencies of pedagogues than students from other countries,

which, according to the author, is the result of teaching about interculturalism within individual courses in the study program of Pedagogy. The research conducted by Ivanković (2017) suggests that Croatian high school students are quite familiar with the concept and meaning of interculturalism, but their interest in intercultural topics is at a medium level. The author concludes that this is the result of an overly extensive curriculum of high school education. In future research, students' interest in the topics of interculturalism and the adoption of intercultural content should be examined in more detail, as well as intercultural education, to identify whether it is really taught in educational practice or it merely remains at the declarative level in the curriculum. Insufficient representation of intercultural content in the formal education of educators results in the greater social distance towards ethnically and culturally different groups (Boneta et al., 2013). The survey was conducted in a relatively narrow territorial area with a small number of respondents so no general conclusions could be made that would apply to educators throughout Croatia. However, a review of the literature revealed a small number of papers dealing with interculturalism in early and preschool education, which leads to the conclusion that there is a need for further research in this area.

The analyzed papers lead to the conclusion that intercultural education is focused on adoption and development of intercultural competence. Interculturalism within the higher education system is commonly researched, especially in the education of future teachers, professional associates, and other educational staff. The need for encouragement and development of intercultural competence of teachers as one of the fundamental teaching competences is constant because it is the pathway to the implementation of intercultural education in the education system.

Interculturalism in teaching

This area is singled out for the presentation and analysis of papers dealing with the implementation of interculturalism in the teaching process. The analysis sought to determine in which areas of education and in which subjects/courses intercultural content is most represented. Blažević (2016) discusses the introduction of interculturalism in the teaching process. The author particularly emphasizes the implementation of the *Curriculum of Cross-curricular and Interdisciplinary Contents of Civic Education for Primary and Secondary Schools* (2014), which is focused on educating students in intercultural activities and offers numerous teaching content, thus enabling teachers to promote intercultural education. Teachers assess themselves to be averagely interculturally competent, with the highest values assigned to their intercultural attitudes and communication skills, and the lowest to their intercultural knowledge and skills of discovery and interaction. Buterin (2009) discusses the relationship between the classroom atmosphere and interculturalism as informal and implicit dimensions of school life and concludes that the school and teachers have a socio-moral responsibility to enable each student to experience a humane environment that includes thinking

about interculturalism as an essential component of optimal school and classroom teaching atmosphere. Car et al. (2014) analyze the social aspect of students' attitudes about the teaching process in multicultural schools. The students show a positive direction of attitudes in all areas of the social aspect of teaching. Interestingly, there is a statistically significant difference in responses, where students in multicultural schools show more positive attitudes in all categories than students in other schools. Dobrota and Blašković (2014) emphasize the importance of introducing intercultural content in the field of art, especially in teaching Music. Music is one possible approach to introduce interculturalism in teaching because it is a potential hotbed of pluralistic ideas and worldviews. Introducing music from different parts of the world in the education process requires certain prerequisites such as the authenticity of materials, goals, and purpose of the curriculum. However, the most important factor is the music teacher with good knowledge of world music and intercultural competences. Kragulj and Jukić (2010) discuss the topics of interculturalism and multiculturalism in the context of the changed roles of school, teachers, and teaching. The obtained results indicate that students are willing to communicate with members of cultural minorities, with pleasant feelings predominating in communication. Regarding the presence of intercultural content in higher education, the results are not satisfactory. They indicate the need to reconceptualize and revise the teaching content, which should to a greater extent encourage intercultural dialogue and the development of intercultural competence. The research also examined the success of the implementation of intercultural content in areas that respondents encounter. According to the results, students are interested in all the content offered, mostly content on sex education, followed by content about different cultures and customs. Mlinarević et al. (2013) believe the successful implementation of intercultural education depends on training those stakeholders who work directly in the education of young people, especially teachers. In this sense, there is a great responsibility of the entire education system, especially on the part of universities and, among them, teacher training colleges that educate future teachers. Ljubešić (2011) seeks to determine the representation and position of Istrian native content in Croatian language teaching curricula for primary and secondary schools in the Republic of Croatia. Since Istria is a multinational region with a guaranteed right to bilingualism, education in minority languages, and since Istrian regional literature has a specific multilingual structure, the author examines the presence of interculturalism in literary education in Istria. He emphasizes the great shortcoming of all high schools' curricula, i.e., the omission of regional topics in the field of language expression. He concludes that Istrian regional contents are very scarce in the curricula, and when it comes to Istrian regional literature, the curricula do not approach the topic from an intercultural aspect. The analyzed papers discuss teaching in the context of intercultural education. The intercultural approach in education requires changes in curricula and highly implemented intercultural content. The insight into the selected papers intended to research the extent to which

and how successfully intercultural content is implemented in certain educational areas, but also in teaching specific subjects. In this context, two documents stand out, the *Curriculum for Primary School* (2006) and the *Curriculum of Cross-Curricular and Interdisciplinary Contents of Civic Education for Primary and Secondary Schools* (2014), which incorporate numerous teaching materials and sources for all school subjects that teachers could implement in their classes to promote interculturalism. Some subjects, given their content and objectives, have more opportunities to deal with intercultural topics. According to the *Curriculum for Primary School* (2006), the subjects with the most pronounced possibility to implement intercultural topics are Croatian language, Art, Music, foreign language, Biology, Science and social studies, History, Geography, and Religious Education. In these subjects, students' intercultural competence is fostered in the following content: the celebration of holidays, different characteristics of individual people (natural, geographical, cultural, and linguistic), cultural heritage, historical topics, geographical population movements and cultural changes, characteristics of religious communities, etc. Science and social studies is one of the subjects particularly rich in intercultural topics, which was researched by Blažević (2016). She analyzed the implementation of intercultural education in Science and social studies in primary school teachers. The teachers singled out numerous topics and activities which they cover to promote interculturalism in their teaching (e.g., behavior in school and pupils' relationships, Croatia in the European environment, holidays, etc.), thus showing a satisfactory level of intercultural competence and awareness of the importance of teaching intercultural content. The analysis of papers dealing with the implementation of interculturalism in the teaching process points to the fact that teachers are aware of the importance of promoting interculturalism and developing students' intercultural competences via teaching content and activities. Still, there is no sufficient research dedicated to the implementation of intercultural education in teaching practice. Previous research provides valuable insights related to intercultural education and represents an incentive for future research in terms of specific content and implementation in individual subjects/courses, which are the basis of the development of students' intercultural competence.

Intercultural curriculum

This area consists of papers that discuss and analyze the structure of the contemporary national/school curriculum in the context of implementation and development of the intercultural curriculum. A literature review identified a number of papers dealing with the intercultural structure of the national curriculum, as well as the need to design a modern intercultural curriculum. The national curricula focusing on students' competences and achievements represent one of the main directions of curricular policies in Europe and other countries. *National Curriculum Framework* was adopted in July 2010 to keep up with changes in the European framework and meet Croatia's efforts to equate its educational standards with the European. Intercultural relations

and education in minority languages pose one of the fundamental characteristics in the structure of the national curriculum and the (co)construction of the school curriculum (Hrvatić, 2011). In papers selected for this analysis, the authors deal with the concept of intercultural curriculum, i.e., the implementation of intercultural content in the existing curricula, which is the foundation and prerequisite for quality education for all. The concept of intercultural education is largely determined by the teaching contents, models, and strategies of the intercultural curriculum, which is the starting point of the cultural integration and implementation of these contents in teaching practice (Hrvatić & Sablić, 2008). Some authors emphasize that designing a curriculum is a co-construction process occurring in the interaction with people and problems in a specific social context, while learning is described as the process of collaborative construction of knowledge with participants being all those included in the education process (Hrvatić & Sablić, 2008; Sablić, 2011). Students and teachers play an important role in this process because they carry much of the education process on their shoulders so most authors deal with the issue of teachers' competences for intercultural education. According to Sablić (2011), the intercultural education of teachers is a prerequisite of a successful intercultural education. In order to equip teachers with intercultural competences, higher education curricula (at teacher training colleges) should provide students with the information and experience necessary to successfully handle working in culturally diverse schools and classes (Hrvatić & Sablić, 2008).

When it comes to designing an intercultural curriculum, the authors mostly agree it is necessary to take the national culture into account, but also to respect the specifics of ethnic minorities (Hrvatić, 2011; Hrvatić & Sablić, 2011; Burai, 2015). The National Framework Curriculum clearly defines educational goals as well as the values they aim to develop in young people (tolerance, respect for others, empathy, rapid adaptation to change, etc.). The most important characteristic of intercultural education is precisely in the promotion of attitudes and values and in the appropriate treatment of culturally diverse people. For these reasons, this literature review includes papers that contain research on the attitudes and values of young people according to which the average tendencies of the national culture can be determined, because these determinants are taken as important guidelines in co-constructing the intercultural curriculum (Burai, 2015; Burai, 2016). The results indicate that in the context of curriculum construction, the emphasis needs to be put on the achievements that aim to develop intercultural competences, tolerance, justice, solidarity, positive dialogue, honesty, national and personal identity, and acceptance of diversity in a multicultural environment. The literature review suggests that in the Croatian education system, there is an awareness of the importance of rethinking and researching the national curriculum as a document that is constantly adapting to new and increasingly demanding frameworks of education. The authors are particularly invested in the intercultural dimension/structure, which should be an integral part of all contemporary national curricula. In the context of intercultural education, and especially upbringing, more attention

should be paid to the dimension of the *hidden curriculum*, whose role is increasingly emphasized. Namely, the hidden curriculum is an important factor in the socialization of young people who, through the “hidden” messages they receive every day from all stakeholders in the educational community, adopt behavioral styles and build their (cultural) identity. In order to transform the negative effects of the hidden curriculum into the positive ones, it is important for all stakeholders, especially teachers, to be aware of the existence and impact of this dimension of the curriculum, which plays a major role in developing a positive culture of each educational institution, as well as in shaping the identity of each individual.

Intercultural sensitivity and social distance (ethnorelativism and ethnocentrism)

This area analyzes papers discussing the topics of ethnocentrism and ethnorelativism, i.e., intercultural sensitivity. This topic is significant in terms of intercultural education and intercultural competence. Although intercultural sensitivity has been a subject of numerous scientific and professional papers internationally for several decades, interest in this field in Croatia has increased in the last ten years.

In the analyzed papers, the authors state multiple goals of intercultural education (learning about one’s own and other cultures, the fight against ethnocentrism, prejudice, racism, stereotypes, etc.), and intercultural sensitivity is particularly emphasized in this context as an important and fundamental requirement of intercultural education. Piršl (2007) states that intercultural sensitivity is not an innate human trait, but needs to be acquired, and defines it as the ability to perceive and recognize the existence of different worldviews that allow us to accept and recognize not only our own cultural values but also the values of culturally different people. Furthermore, the author cites another important competence of intercultural relations, i.e., the emotional ability reflected in an individual’s sensitivity to a person of a different cultural background. Milton Bennett (1986; acc. to Sablić, 2014) designed a Developmental Model of Intercultural Sensitivity because people differ in their ability to perceive and accept differences. The framework describes what people experience when they face difficulties in meeting culturally different people. The first three developmental positions in the framework are ethnocentric (one’s own culture is the basis for evaluating other cultures), while the last three are ethnorelevant (one’s one culture is compared with other cultures). The goal of intercultural sensitivity is to move the ethnocentric perspective to the ethnorelevant developmental position (Sablić, 2014). The development of intercultural competence and intercultural sensitivity contributes to a better school and academic culture and atmosphere as well as the reduction of ethnocentrism, inequality, stereotypes, prejudices, and discrimination in society (Piršl, 2011). For this reason, we were motivated to analyze the research on intercultural sensitivity in the education system in Croatia. A review of the literature by Croatian authors revealed a small number of papers studying intercultural sensitivity. They seek to examine the level of intercultural

sensitivity in students (Piršl, 2011; Drandić, 2016) and teachers (Drandić, 2016). The social distance of students towards national and religious groups was also examined (Mrnjauš, 2013) as well as the social distance of Croatian high school students towards Roma minority (Piršl, 2004). In the context of the research of intercultural sensitivity, Drandić is the only author who researches the topic as a separate aspect of intercultural communication competence.

The results indicate a developed intercultural sensitivity in research done with students and teachers. However, due to the relatively small number of respondents, all of whom belonged to the field of educational sciences, there is a need for new research that would include a larger number of respondents, i.e., students and teachers of different scientific fields and types of studies since the goal of intercultural education is to reach all members of society, not just individuals within a particular school/academic community. The analysis also revealed the absence of members of national, ethnic, and religious minorities as participants in research on interculturalism in Croatia. Since interculturalism deals with acceptance and interaction with culturally diverse, it would be desirable to examine the attitudes, opinions, and especially the experiences of the “others”, which would provide insight into intercultural education in Croatia from a different perspective.

The literature review indicates that one of the important tasks of interculturalism in education is to encourage the development of intercultural sensitivity and the development of awareness of oneself and others. Although there is some research dealing with this topic, intercultural sensitivity needs to be viewed and studied as a separate segment of intercultural education within all educational levels (especially at primary schools), and not predominantly at a higher education level, as is the case in analyzed papers.

Interculturalism in teaching Music

The review of the literature identified a significant number of papers dealing with intercultural education in teaching Music. Therefore, we have decided to analyze those papers as a separate area.

The role of music in the development of interculturalism has been recognized as an essential element within intercultural education. Begić deals with the intercultural dimension of teaching Music in particular detail. His focus is the research of intercultural education and its implementation in teaching Music in general education schools, but also during the study of Music Pedagogy. His work and research results are published in his doctoral dissertation *Intercultural education in teaching Music in general education schools* (Begić, 2017). This area of literature review includes Begić’s work that deals with the analysis of national, subject, and school curricula, teaching plans and programs, textbooks content, and CDs content, intending to gain knowledge about the implementation of interculturalism in teaching Music in various European countries, including Croatia (Begić, 2016; Begić et al., 2017). The results of the analysis indicate the insufficient

content and elements (music of different cultures) that would encourage intercultural education of students through Music classes. A similar conclusion was reached by Dobrota (2009), who deals with the phenomenon of world music in contemporary education, discussing the reasons for introducing world music in teaching, and examines the connection between students' intercultural attitudes and preferences for world music (Dobrota, 2016). The authors agree that Western art music is still superior and dominates in classes. To introduce changes in the direction of implementation of intercultural content and intercultural education in music teaching, it is necessary to introduce and get to know the music of lesser-known European and especially non-European traditions and cultures. As the main obstacle to such changes, the authors cite insufficient knowledge and lack of competences in teachers. In this context, further research on the introduction of intercultural (music) education and the development of intercultural competences at the higher education level is desirable. Furthermore, this needs to be researched at lower educational levels (secondary school and primary school). Students' openness to different types of music as well as their motivation to learn about intercultural topics in Music should be examined as well. The analysis of the selected papers concludes that teaching Music is an area suitable for the promotion of interculturalism and intercultural elements such as understanding, communication and communication competence, sensitivity to diversity, etc. Interculturally competent teacher is a prerequisite for the development of intercultural competence of students in teaching Music. Previous research and knowledge confirm the importance of the field of art in the development of interculturalism and leave room for further analysis and study of intercultural education.

Conclusion

The analysis of selected papers showed the presence of interculturalism research in Croatian literature. The authors discuss the concept of interculturalism, intercultural approach to education, i.e., the goals and tasks of intercultural education, basic components of intercultural education, implementation in the national curriculum, and implementation in teaching practice. The empirical research differs in goals, tasks, research topics, and respondents included in the research. A significant number of authors examine the knowledge and attitudes on interculturalism in various stakeholders in education and analyze intercultural competences and intercultural sensitivity as one of the main objectives of intercultural education. The largest number of researches were conducted at the higher education level, and respondents were students of social sciences and humanities, i.e., future teachers, educators, and pedagogues. The literature review indicated the need for systematic implementation of interculturalism in college courses. After the analysis and synthesis of the observed papers, we suggest the following guidelines for further research on intercultural education in Croatia:

- 1 Research on the implementation of intercultural content should be extended

to all educational areas, and especially to subjects in the field of social sciences and humanities such as History and Geography. In these subjects, it is possible to teach cultural pluralism of European societies (cultural heritage, migrations, religions, identity).

- 2 In addition to the implementation of intercultural content and elements at the level of curricula and teaching plans and programs, it is necessary to explore ways of conducting intercultural education in teaching via specific teaching methods.
- 3 There is a need for further research to analyze the progress and modernization of the education system in terms of the implementation of interculturalism in higher education, with emphasis on the development of intercultural competences in future teachers.
- 4 Additional research is necessary to confirm whether intercultural education in primary schools is present only at the normative level or whether intercultural content is implemented in the teaching process that enables children from an early age to acquire the necessary competences such as responsibility, tolerance, and positive attitude towards one's own and other cultures.
- 5 We recommend that members of national, ethnic, cultural, religious, and other minorities be more represented in research on intercultural education at all levels of education.
- 6 Research of the school atmosphere is necessary, with an emphasis on interpersonal relationships and the interaction of stakeholders in the education process. This type of research would bring the study of intercultural education to the forefront, which is desirable since more attention is generally paid to the educational dimension in research.
- 7 The relationship between hidden curriculum and intercultural education as an important dimension that influences the adoption of attitudes, values, and patterns of behavior in students should be researched in more detail.
- 8 It is necessary to explore non-formal education that would enable teachers to acquire new knowledge, skills, attitudes, and values regarding interculturalism as well as the readiness of teachers for additional professional development to enrich their professional identity.
- 9 In the contemporary world affected by digitalization and mass media, it is very important to deal with the issue of digitalization and mass media's influence on shaping the attitudes and beliefs of children and youth related to cultural differences.

Intercultural education in the education system in Croatia is recognized as a significant segment of the modern education system, although it is a relatively unexplored area that has been studied and researched more intensively in the last two decades and is still developing. This systematic review of literature synthesizes not only theoretical and scientific but also practical knowledge about intercultural education and provides an insight into the state of intercultural education in Croatia. The analysis of the selected

papers and conclusions we reached led to designing a set of guidelines offered for further research of interculturalism in education, as this is a dynamic process that is never fully predictable and must follow the changes of contemporary society, especially the needs and development of young generations.

References

References marked with an asterisk are papers analyzed in the literature review.

- *Bedeković, V. (2015). Interkulturalna kompetentnost pedagoga u odgoju i obrazovanju za interkulturalne odnose [Intercultural competence of pedagogues in an education for intercultural relations]. *Školski vjesnik*, 64(1), 7-24.
- *Bedeković, V., & Zrilić, S. (2014). Interkulturalni odgoj i obrazovanje kao čimbenik suživota u multikulturalnom društvu [Intercultural education as a factor of coexistence in a multicultural society]. *Magistra Iadertina*, 9(1), 111-122.
- *Begić, A. (2016). Interkulturalizam u gimnazijskoj nastavi glazbe u srednjeeuropskim državama [intercultural content in grammar school music instruction in Central European countries]. *Pannoniana*, 1(1). <https://doi.org/10.15291/magistra.714>
- Begić, A. (2017). Interkulturalni odgoj u nastavi glazbe općeobrazovnih škola [Intercultural education in teaching music in general education schools]. Doctoral disertation. Faculty of Humanities and Social Sciences.
- *Begić, A., & Šulentić Begić, J. (2018). Društvena stvarnost i/ili potreba: interkulturalna kompetencija budućih nastavnika glazbe [Intercultural competence of future music teachers: Social reality and/or need]. *Sociologija i prostor*, 56(2 (211)), 161-178.
- *Begić, A., & Šulentić Begić, J. (2017). Interkulturalni sadržaji kao polazište nastave glazbe u europskim općeobrazovnim školama [Teaching music in primary education in European countries]. *Metodički ogledi*, 24(2), 57-84. <https://doi.org/10.21464/mo46.124.5784>
- *Blažević, I. (2016). Interkulturalizam u nastavi prirode i društva [Intercultural education in science]. *Školski vjesnik*, 65(Tematski broj) , 189-200.
- *Boneta, Ž., Ivković, Ž., & Lacmanović, T. (2013). Interkulturalne kompetencije odgojiteljica i socijalna distanca [Intercultural competences of kindergarten teachers and social distance]. *Školski vjesnik*, 62(4), 479-494.
- *Burai, R. (2015). Hofstedove dimenzije – doprinos (su)konstrukciji interkulturalnog kurikulumu [Hofstede's dimensions – a contribution to the construction of an intercultural curriculum]. *Život i škola*, 61(2), 97-106.
- *Burai, R. (2016). Sukonstrukcija interkulturalnog kurikulumu: komparacija određenih obilježja hrvatske kulture kod srednjoškolaca i njihovih nastavnika (Hofstedeov model) [Substructure of an intercultural curriculum: Comparison of selected features of the Croatian culture among high school students and their teachers according to the Hofstede model]. *Školski vjesnik*, 65(2), 181-208.

- *Buterin, M. (2009). Razredno-nastavno ozračje - afirmacija interkulturalizma [Intercultural education based on whole-school community]. *Acta Iadertina*, 6(1). <https://doi.org/10.15291/ai.1227>
- *Car, S., Kolak, A., & Markić, I. (2014). Stavovi učenika o nastavnom procesu u multikulturalnim školama - socijalni aspekt [Students' views on teaching process in multicultural schools - social aspect]. *Pedagogijska istraživanja*, 11(2), 71-81.
- *Dobrota, S. (2009). Svjetska glazba u suvremenom glazbenom obrazovanju [World music in the contemporary music education]. *Pedagogijska istraživanja*, 6 (1-2), 153-159.
- *Dobrota, S. (2016). Povezanost između interkulturalnih stavova studenata i preferencija glazbi svijeta [The Relationship between students' intercultural attitudes and world music preferences]. *Život i škola*, 62(1), 209-218.
- *Dobrota, S., & Blašković, J. (2014). Stavovi studenata učiteljskog studija o uključivanju interkulturalizma u nastavu glazbene kulture [Students' attitudes on intercultural education in music education]. *Godišnjak Titius*, 6-7(6-7), 301-316.
- *Drandić, D. (2013). Uloga i kompetencije nastavnika u interkulturalnom obrazovanju [Teachers' role and competence in intercultural education]. *Magistra Iadertina*, 8(1), 49-57. <https://doi.org/10.15291/magistra.761>
- *Drandić, D. (2016). Interkulturalna osjetljivost nastavnika [Teachers intercultural sensitivity]. *Croatian Journal of Education*, 18(3), 837-857. <https://doi.org/10.15516/cje.v18i3.1751>
- *Drandić, D. (2016). Rezultati istraživanja interkulturalne osjetljivosti kod studenata [Results of students' intercultural sensitivity research]. *Život i škola*, 62(2), 133-14.
- Gay, G. (2002). Preparing for culturally responsive teaching. *Journal of Teacher Education*, 53, 106-116. <https://doi.org/10.1177/0022487102053002003>
- *Hrvatić, N. (2004). Romi u Hrvatskoj: od migracija do interkulturalnih odnosa [The Roma in Croatia: From migration to intercultural relations]. *Migracijske i etničke teme*, 20(4), 367-385.
- *Hrvatić, N. (2011). Interkulturalni kurikulum i obrazovanje na manjinskim jezicima [Intercultural curriculum and education in minority languages]. *Pedagogijska istraživanja*, 8(1), 7-17.
- Hrvatić, N., & Piršl, E. (2005). Kurikulum pedagoške izobrazbe i interkulturalne kompetencije učitelja [Curriculum of pedagogical training and intercultural competence of teachers]. *Pedagogijska istraživanja*, 2(2), 251-265.
- *Hrvatić, N., & Sablić, M. (2008). Interkulturalne dimenzije nacionalnog kurikula [Intercultural dimension of national curriculum]. *Pedagogijska istraživanja*, 5(2), 197-206.
- *Ivanković, I. (2017). Poznavanje temeljnih odrednica interkulturalizma kod učenika polaznika dvojezičnih gimnazijskih programa i učenika polaznika redovitih gimnazija u Republici Hrvatskoj [Do students of bilingual and regular grammar schools differ in understanding the basics of interculturalism?]. *Školski vjesnik*, 66 (3), 329-345.
- *Kragulj, S., & Jukić, R. (2010.): Interkulturalizam u nastavi [Interculturalism in teaching]. In A. Peko, M. Sablić, & Jindra (Eds.), *Zbornik radova s 2. međunarodne konferencije. Obrazovanje za interkulturalizam* (pp. 169-190). Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Učiteljski fakultet u Osijeku, Nansen Dijalog Centar Osijek.
- Ladson-Billings, G. J. (1995). Toward a theory of culturally relevant pedagogy *American Education Research Journal*, 35, 465-491. <https://doi.org/10.3102/00028312032003465>

- *Ljubešić, M. (2011). Interkulturalizam u nastavi istarske zavičajne književnosti [Interculturalism in Istrian literacy]. *Hrvatski*, 9 (2), 9-49.
- *Mlinarević, V., Peko, A., & Ivanović, J. (2013). Interkulturalno obrazovanje učitelja [Teachers intercultural education]. *Napredak*, 154(1-2), 11-30.
- *Mrnjaus, K. (2013). Interkulturalnost u praksi – socijalna distanca prema “drugačijima” [Interculturality in praxis – social distance towards “different”]. *Pedagogijska istraživanja*, 10(2), 309-323.
- Ouzzani, M., Hammady, H., Fedorowicz, Z., & Elmagarmid, A. (2016). Rayyan-a web and mobile app for systematic reviews. *Systematic Reviews*, 5(1), p. 210. <https://doi.org/10.1186/s13643-016-0384-4>
- Paris, D., & Alim, H. S. (Eds.). (2017). Culturally sustaining pedagogies: Teaching and learning for justice in a changing world. Teachers College Press.
- Parkhouse H., & Massaro, L. (2018). Multicultural education professional development: A review of the literature. *Review of Educational Research*, 89(3), 416-458. <https://doi.org/10.3102/0034654319840359>
- Perry L. B., & Leonie S. (2011) Developing intercultural understanding and skills: Models and approaches, *Intercultural Education*, 22,6, 453-466. <https://doi.org/10.1080/14675986.2011.644948>
- *Piršl, E. (2014). Modeli interkulturalne kompetencije [Models of intercultural competences]. *Pedagogijska istraživanja*, 11(2), 27-39.
- *Piršl, E. (2011). Odgoj i obrazovanje za interkulturalnu kompetenciju [Education for intercultural competences]. *Pedagogijska istraživanja*, 8 (1), 53-69.
- Piršl, E. (2007). Interkulturalna osjetljivost kao dio interkulturalne kompetencije [Intercultural sensitivity as a part of intercultural competences]. In V. Previšić, N. N. Šoljan & N. Hrvatić (Eds.) *Pedagogija prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja* (pp. 275-292). Hrvatsko pedagoško društvo
- Piršl, E., Diković, M., Jelača, M., & Matošević A. (2016). Vodič za interkulturalno učenje [Guideline for intercultural education]. Naklada Ljevak
- Rajić, V., & Rajić, T. (2015). Assessment of intercultural competence of vocational teachers in Croatia. *Andragoška spoznanja*, 21(4), 37-51. <https://doi.org/10.4312/as.21.4.37-51>
- *Sablić, M. (2011). Interkulturalni kurikulum – osvrti i perspektive [Intercultural curriculum – Reviews and perspectives]. *Pedagogijska istraživanja*, 8(1), 125-136.
- Sablić, M. (2014). Interkulturalizam u nastavi [Interculturalism in teaching]. Naklada Ljevak
- Zawacki-Richter, O., Kerres, M., Bedenlier, S., Bond, M., & Buntins, K. (Eds.), (2020). Systematic reviews in educational research. Methodology, Perspectives and Application. Springer Nature. <https://doi.org/10.1007/978-3-658-27602-7>

Marija Sablić

Faculty of Humanities and Social Sciences in Osijek
Josip Juraj Strossmayer University of Osijek
Lorenza Jägera 9, 31000 Osijek, Croatia
msablic@ffos.hr

Andrea Migles

Slavonska ulica 6, 31300 Beli Manastir, Croatia
andreamigles@gmail.com

Višnja Rajić

Faculty of Teacher Education
University of Zagreb
Savska cesta 77, 10000 Zagreb, Croatia
visnja.rajic@ufzg.hr

Interkulturalizam u odgoju i obrazovanju u Hrvatskoj: pregled literature

Sažetak

Interkulturalizam kao znanstveni i praktični pristup kulturnoj raznolikosti podrazumijeva pozitivan i aktivan odnos između skupina i pojedinaca koji se međusobno razlikuju prema određenim obilježjima (nacionalne, etničke, rasne, religijske, spolne i druge razlike). U ostvarivanju ideje interkulturalnosti značajnu ulogu ima odgojno-obrazovni sustav. Odgoj i obrazovanje za interkulturalnost predstavlja model poučavanja koji uključuje stvaranje konstruktivnoga dijaloga, razumijevanje različitih kultura, jednakopravnost svih građana te slobodno formiranje identiteta. Cilj je rada pružiti sustavni pregled domaće znanstvene i stručne literature o interkulturalnom odgoju i obrazovanju u Hrvatskoj. U radu se razmatra teorijsko određenje interkulturalizma i bliskih mu pojmova, kao i interkulturalni pristup odgoju i obrazovanju. Sustavnim pregledom literature analizirano je 28 radova koji sadrže relevantne informacije i spoznaje o istraživanoj temi. Budući da radovi razmatraju različita područja interkulturalnoga odgoja i obrazovanja, u svrhu preglednosti i analize podijeljeni su u nekoliko područja: Interkulturalna kompetencija, Interkulturalizam u nastavi, Interkulturalni kurikulum, Interkulturalna i osjetljivost i socijalna distanca te Interkulturalizam u nastavi glazbe.

Ključne riječi: *identitet, interkulturalizam, interkulturalni pristup, odgoj i obrazovanje, sustavni pregled literature.*

Uvod

Suvremeni svijet obilježen globalizacijskim procesima, brzim i naglim promjenama na znanstvenom, tehnološkom i društvenom planu stavlja nove izazove pred odgojno-obrazovni sustav i zahtijeva njegovu transformaciju. Jedan od tih izazova svakako predstavlja pojava multikulturalnih društava te suživot pripadnika različitih naroda i narodnosti na istome prostoru. Upravo su odgojno-obrazovne institucije mjesta svakodnevnoga susreta osoba različitih nacionalnih, vjerskih, kulturnih i drugih obilježja, zbog čega je nužno suvremeno obrazovanje provoditi prema načelima interkulturalizma, ali i osigurati razvoj interkulturalnih kompetencija samih učitelja (Rajić, V. i Rajić, T. 2015). Cilj je interkulturalnoga odgoja i obrazovanja stvaranje uvjeta za razvoj pluralizma u društvu te podizanje svijesti učenika o vlastitoj kulturi

usporedno s prihvaćanjem činjenice o postojanju drugih jednako vrijednih kultura i vrijednosnih sustava, kako bi razvili poštovanje prema različitim životnim stilovima te naučili razumjeti i cijeniti druge. Interkulturalna interakcija postala je dio svakodnevice u svijetu koji se ubrzano i globalno mijenja i u kojemu se javljaju snažni ekonomski, tehnološki, demografski imperativi za interkulturalnim kompetencijama. (Perry and Southwell, 2011).

Multikulturalizam i multikulturalno obrazovanje pojmovi su karakteristični za autore anglosaksonskoga govornog područja (Kanada, Australija, SAD, Velika Britanija), dok pojmove interkulturalizam i interkulturalno obrazovanje uglavnom upotrebljavaju europski autori. Prefiks „inter“ (lat. *inter* – među) upućuje na međuodnos i prepletanje, a izraz „multi“ (lat. *multus* – mnogo) upućuje na istodobno postojanje više kultura, no oba pojma označavaju pluralistički pristup kulturnim i etničkim razlikama. Izjednačavanje pojmova opravdava se time što i multikulturalizam u krajnjem slučaju kritizira kulturni relativizam i govori o kulturnom prožimanju i interakciji, što je polazišna točka interkulturalizma (Sablić, 2014, 20, 21). Interkulturalizam predstavlja važno načelo odgojno–obrazovne djelatnosti u kulturno pluralnom društvu. To načelo naglašava važnost različitih kultura i obogaćivanje društvene okoline, ali i školske kulture te potiče upoznavanje, razumijevanje i poštovanje različitih načina i stilova života, svjetonazora, kao i razvoj interkulturalne osjetljivosti (Piršl i sur. 2016). Kako društvo diljem svijeta postaje sve više interkulturalno, kreatori obrazovnih politika kao i svi dionici odgojno-obrazovnoga procesa, često su na prvoj liniji promicanja jednakih prilika za sve članove društva. Interkulturalno obrazovanje, obrazovanje za mir i ostali pedagoški pristupi razvijaju se kako bi pomogli školama da postanu mjesta inkluzivne i otvorene kulture koja će stvarati mirna, kohezivna i demokratska društva (Parkhouse, Yi Lu i Massaro, 2019). Interkulturalno obrazovanje za cilj ima i reducirati neravnopravan položaj u obrazovnim mogućnostima između različitih grupa. Pristupi poput kulturno osjetljive pedagogije (Ladson-Billings, 1995), kulturno-odgovornog učenja (Gay, 2002) te kulturno-održive pedagogije (Paris, 2017), imaju za cilj osnažiti marginalizirane učenike za postizanje odgovarajućih akademskih postignuća. Na tome tragu u centru pozornosti trebaju biti one kompetencije koje potiču cjelovit razvoj ljudske osobe, duhovni, moralni, društveni, gospodarski i kulturni napredak zajednice te poštivanje i promicanje ljudskih prava i temeljnih sloboda (Hrvatić i Piršl, 2005). Među ove kompetencije svakako treba uključiti i interkulturalnu kompetenciju koja će imati presudnu ulogu u odgoju i obrazovanju nadolazećih generacija za participaciju u društvu znanja i jednakih mogućnosti. Pitanje interkulturalne kompetencije i interkulturalne komunikacije postaje sve važnije unutar suvremenoga nastavnog procesa. Javlja se potreba za provođenjem sustavnoga obrazovanja za interkulturalizam, ljudska prava i demokratsko građanstvo. Pregledom literature o interkulturalnom odgoju i obrazovanju u Hrvatskoj pokušat će se dati uvid u zastupljenost i provedbu obrazovanja za interkulturalizam unutar hrvatskoga odgojno-obrazovnog sustava.

Metodologija

Sustavnim pregledom literature nastojali smo obuhvatiti radove iz područja interkulturalizma u odgoju i obrazovanju u Republici Hrvatskoj od 2000. do 2020.

godine. Kako bismo to učinili, pretražili smo znanstveni portal Hrčak¹. Na temelju inicijalnoga pretraživanja pronašli smo 120 radova. Za pohranjivanje pronađenih radova koristili smo besplatnu aplikaciju Zotero². Na temelju naslova, sažetka i ključnih riječi (*interkulturalno obrazovanje, interkulturalni odgoj, interkulturalna komunikacija, interkulturalna kompetencija, interkulturalni kurikulum, interkulturalna osjetljivost, interkulturalna dimenzija*) izabrali smo 81 rad. Za selekciju radova koristili smo besplatnu aplikaciju Rayyan (Ouzzani i sur., 2016). U tom dijelu sudjelovala su tri istraživača koja su neovisno jedan od drugome birali radove. Ako je jedan od istraživača neki od radova uvrstio u izbor, a ostala dva to nisu učinila, naknadnim uvidom u cjelovite tekstove postignut je dogovor oko izbora. Za sve reference uključene u analizu pronašli smo cjelovite radove koje smo dodatno analizirali na temelju sljedećih kriterija:

- a) radovi su objavljeni u razdoblju od 2000. do 2020. godine,
- b) radovi tematiziraju interkulturalni odgoj i obrazovanje na području Republike Hrvatske³,
- c) radovi sadrže originalne rezultate i spoznaje primarnih, empirijskih istraživanja,
- d) radovi analiziraju kurikule i nastavne planove i programe s ciljem prepoznavanja i analize interkulturalnih sadržaja u odgoju i obrazovanju.

Primjenom navedenih kriterija u konačnici je izabrano 28 radova koji se bave tematikom interkulturalnoga odgoja i obrazovanja.

U analizi nastojali smo utvrditi:

- 1 Na kojim su razinama odgoja i obrazovanja interkulturalni sadržaji najzastupljeniji u analiziranim radovima?
- 2 U kojim su područjima odgoja i obrazovanja interkulturalni sadržaji najzastupljeniji?

Kako se radovi razlikuju u pogledu tema, tj. ciljeva istraživanja, sudionika i sl., radi lakše analize i sinteze određeno je nekoliko glavnih područja prema kojima su radovi raspodijeljeni i analizirani (Tablica 1).

Tablica 1.

Rezultati i rasprava

Interkulturalna kompetencija

Temeljem analiziranih radova uočavamo kako se interkulturalna kompetencija (IK) javlja kao bitna sastavnica interkulturalnoga odgoja i obrazovanja i kao takva čini predmet istraživanja i analiza u svim prikazanim radovima. Autori se u prvom

¹ Hrčak je centralni portal koji na jednom mjestu okuplja hrvatske znanstvene i stručne časopise te časopise za popularizaciju znanosti i kulture koji nude otvoreni pristup svojim radovima (ili bibliografskim podatcima i sažetcima svojih radova) (hrcak.srce.hr)

² Program za prikupljanje i organizaciju referenci i cjelovitih radova tzv. Reference management software. (Dostupno na: <http://www.zotero.org>.)

³ Pojedini radovi sadrže istraživanja provedena na razini više europskih država, uključujući i Hrvatsku. Radovi su uključeni u analizu zbog relevantnosti informacija i podataka koji se odnose na hrvatski obrazovni sustav.

redu bave određenjem definicije interkulturalne kompetencije. Brojne su i rasprave o problemu jedinstvenoga određenja samog pojma IK. Na temelju odabranih i analiziranih radova uočava se kako je tema interkulturalizma općenito zastupljena u literaturi domaćih autora. Osobito se izdvaja interkulturalna kompetencija kao bitna sastavnica interkulturalnoga odgoja i obrazovanja i kao takva čini predmet istraživanja i analiza u svim prikazanim radovima. Autori se u prvom redu bave pitanjem što je zapravo interkulturalna kompetencija i što znači biti interkulturalno kompetentna osoba? Također, brojne su rasprave o problemu jedinstvenoga određenja samog pojma IK. Ovim pitanjima osobito detaljno se bavi autorica Piršl (2014) koja u radu daje pregled brojnih definicija IK od strane različitih autora, kao i pregled i vrste dimenzija i modela. Uvidom u odabrane radove možemo zaključiti kako većina autora IK razmatra u kategorijama znanja, vještina, sposobnosti i stavova, a njezino usvajanje vidi kao dugotrajan, cjeloživotni i dinamičan proces.

Budući da bi interkulturalna kompetencija trebala biti jedan od važnijih ishoda učenja našega odgojno-obrazovnog sustava (Piršl i sur., 2016), odabrani su radovi koji ispituju znanja i stavove sudionika odgojno-obrazovnog procesa o interkulturalizmu. Zanimljivo je razmotriti koji su dionici odgojno-obrazovnog procesa najzastupljeniji u odabranim istraživanjima, kao i na kojim su obrazovnim razinama najčešće provedena istraživanja u području interkulturalizma. U dva je rada istraživanje provedeno na visokoškolskoj razini gdje su ispitanici bili studenti Filozofskog fakulteta i Učiteljskog fakulteta (Piršl, 2011, Bedeković, 2015). Visoku razinu obrazovanja posjeduju i odgojiteljice koje su činile uzorak u istraživanju autorica Boneta, Ivković, Lacmanović (2013). Autorica Ivanković (2017) ispitala je poznavanje interkulturalizma kod učenika polaznika gimnazija u RH. Ispitivana su znanja i stavovi budućih pedagoga, odgojitelja, učitelja i nastavnika, što nije iznenađujuće s obzirom da je interkulturalna kompetencija odgojitelja, učitelja i nastavnika osnovna pretpostavka za stjecanje interkulturalne kompetentnosti učenika (Piršl, 2016). Upravo zbog toga analizirani su i radovi koji se bave pitanjem interkulturalne kompetencije učitelja i nastavnika (Drandić, 2013 i Bedeković, Zrilić, 2014). U oba rada autorice naglašavaju višeznačnu ulogu učitelja u interkulturalnom odgoju i obrazovanju te se bave pitanjem stjecanja i razvoja interkulturalne kompetencije učitelja/nastavnika. Prema Drandić (2013) stjecanje interkulturalne kompetencije učitelja trajan je proces temeljen na principima cjeloživotnoga učenja. Modele cjeloživotnoga obrazovanja učitelja potrebno je prilagođavati zahtjevima i potrebama suvremenoga društva te ih usmjeravati na razvoj interkulturalne kompetencije, a kao takvi trebali bi utjecati na oblikovanje obrazovne politike koja će omogućiti dosljednu provedbu interkulturalnih načela u neposrednoj odgojno-obrazovnoj praksi (Bedeković, Zrilić, 2014, str. 118).

Kada je riječ o dobivenim rezultatima analiziranih istraživanja, generalno se može zaključiti kako je poznavanje pojma i temeljnih odrednica interkulturalizma kod dionika odgojno-obrazovnog procesa zadovoljavajuće, što je bitan uvjet i pretpostavka razvoja interkulturalne kompetencije. Piršl (2011) zaključuje kako su znanja studenata u pogledu temeljnih obilježja interkulturalizma zadovoljavajuća, ali ističe činjenicu

nepostojanja sustavne implementacije interkulturalnih sadržaja o interkulturalizmu u sveučilišnim nastavnim programima, o čemu govori činjenica da je tek manji broj ispitanih studenata izjavio kako su na fakultetu dosta učili o ovoj temi, dok se većina izjasnila kako nikad nije učila o interkulturalizmu, ili tek u manjoj mjeri. Nadalje, nešto pozitivnije rezultate u pogledu implementacije interkulturalnih sadržaja u visokoškolskoj nastavi dobila je autorica Bedeković (2015), o čemu svjedoči dio istraživanja koji je pokazao kako studenti pedagogije na hrvatskim sveučilištima pokazuju pozitivnije stavove prema poželjnim interkulturalnim kompetencijama pedagoga, u odnosu na studente iz ostalih zemalja, što je prema autorici, rezultat poučavanja o interkulturalizmu u okviru pojedinih kolegija na studijima pedagogije. Na temelju istraživanja koje je provela Ivanković (2017) može se zaključiti kako su i hrvatski srednjoškolci u visokoj mjeri upoznati s pojmom i značenjem interkulturalizma, međutim kada je riječ o osobnoj zainteresiranosti za interkulturalne teme, rezultati su pokazali srednji stupanj zainteresiranosti. Autorica pretpostavlja preopširan plan i program gimnazijskoga obrazovanja kao mogući razlog ovakvih rezultata. U budućim istraživanjima valjalo bi detaljnije ispitati zainteresiranost učenika za teme interkulturalizma, kao i usvojenost interkulturalnih sadržaja te razmotriti ostaje ili interkulturalno obrazovanje samo na deklarativnoj razini ili nalazi svoje mjesto i u odgojno-obrazovnoj praksi. Nedovoljna zastupljenost interkulturalnih sadržaja u formalnom obrazovanju odgojiteljica rezultira većom socijalnom distancom prema etnički i kulturno različitim skupinama (Boneta, Ivković, Lacmanović, 2013). Ispitivanje je provedeno na relativno uskom teritorijalnom području i uzorak ispitanica nije bio velik pa se ne mogu donositi generalni zaključci koji bi se odnosili na odgojiteljice na području cijele Hrvatske. Ipak pregledom literature utvrđen je manji broj radova koji se bave temama interkulturalizma u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju, što dovodi do zaključka kako postoji potreba daljnjih istraživanja u ovome području.

Na temelju analiziranih radova može se zaključiti kako je interkulturalni odgoj i obrazovanje usmjeren na usvajanje i razvoj interkulturalne kompetencije. Najviše pažnje posvećeno je interkulturalizmu unutar visokoškolskoga sustava, a osobito obrazovanju budućih učitelja, nastavnika, stručnih suradnika i drugih odgojno-obrazovnih djelatnika. Postoji potreba konstantnoga poticanja i razvoja interkulturalne kompetencije učitelja i nastavnika kao jedne od temeljnih nastavničkih kompetencija jer je to najbolji način ostvarivanja implementacije interkulturalnoga odgoja i obrazovanja u odgojno-obrazovni sustav.

Interkulturalizam u nastavi

Ovo je područje izdvojeno zbog prikaza i analize radova koji se bave implementacijom interkulturalizma u nastavni proces. Analizom radova nastojalo se utvrditi u kojim su područjima odgoja i obrazovanja te u kojim nastavnim predmetima/kolegijima interkulturalni sadržaji najzastupljeniji. Blažević (2016) raspravlja o uvođenju interkulturalizma u nastavni proces. Posebno ističe uvođenje *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja građanskog odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole*

(2014), koji je usmjeren na osposobljavanje učenika za interkulturalno djelovanje, a nudi niz nastavnih sadržaja kojima učitelji mogu promicati interkulturalni odgoj i obrazovanje. Učitelji se smatraju prosječno interkulturalno kompetentnima, pri čemu najvišim vrijednostima procjenjuju svoje interkulturalne stavove i vještine komunikacije, dok najniže procjenjuju svoja interkulturalna znanja i vještine otkrivanja i interakcija. Buterin (2009) promišlja o odnosu razredno-nastavnoga ozračja i interkulturalizma kao o neformalnim i implicitnim dimenzijama školskoga života te zaključuje kako škola i nastavnici imaju društveno-moralnu odgovornost svakom učeniku omogućiti doživljaj humanoga okruženja koje uključuje promišljanje interkulturalizma kao bitne sastavnice optimalnoga školskog i razredno-nastavnoga ozračja. Car, Kolak i Markić (2014) analiziraju socijalni aspekt učeničkih stavova o nastavnom procesu u multikulturalnim školama. Učenici su pokazali pozitivan smjer stavova u svim područjima socijalnoga aspekta nastave. Zanimljiva je statistički značajna razlika u odgovorima, gdje učenici u multikulturalnim školama pokazuju pozitivnije stavove u svim kategorijama od učenika ostalih škola. Dobrota i Blašković (2014) naglašavaju važnost uvođenja interkulturalnih sadržaja u umjetničko područje, osobito u glazbeni odgoj i obrazovanje. Jedan od načina uvođenja interkulturalizma u nastavu jest putem glazbe koja je potencijalni rasadnik pluralističkih ideja i svjetonazora. Uključivanje glazbe iz različitih dijelova svijeta u proces odgoja i obrazovanja zahtijeva određene pretpostavke kao što su autentičnost glazbenih materijala, ciljevi i svrha kurikula itd. Ipak, najvažnija komponenta jest učitelj glazbe koji posjeduje dobro znanje o glazbama svijeta, ali i kvalifikacije za interkulturalizam. Kragulj i Jukić (2010) raspravljaju o temama interkulturalizma i multikulturalizma u kontekstu promijenjene uloge škole, nastavnika i nastave. Iz dobivenih rezultata vidi se kako studenti u većoj mjeri rado komuniciraju s pripadnicima kulturnih manjina, a u komunikaciji uglavnom prevladavaju ugodni osjećaji. U pogledu prisutnosti interkulturalnih sadržaja u visokoškolskoj nastavi, rezultati nisu zadovoljavajući i ukazuju na potrebu rekonceptualizacije i revidiranja nastavnih sadržaja koji bi u većoj mjeri trebali poticati interkulturalni dijalog i razvoj interkulturalne kompetencije. U istraživanju je ispitivana i uspješnost primjene interkulturalnih sadržaja u pojedinim područjima s kojima se ispitanici susreću. Prema rezultatima studenti su zainteresirani za sve ponuđene sadržaje, najviše za sadržaje o spolnom odgoju, a zatim slijede sadržaji koji bi se bavili poučavanjem o različitim kulturama i običajima. Mlinarević, Peko i Ivanović (2013) smatraju kako je za uspješnu provedbu interkulturalnoga odgoja i obrazovanja nužno osposobiti one koji izravno rade u odgoju i obrazovanju mladih, posebice učitelje. U tom smislu velika je odgovornost na obrazovnom sustavu u cjelini, osobito na sveučilištima, a unutar njih posebno na učiteljskim fakultetima koji obrazuju buduće odgojitelje i učitelje. Ljubešić, (2011) nastoji utvrditi zastupljenost i položaj istarskoga zavičajnog sadržaja u nastavnim programima hrvatskoga jezika za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj koje provode nastavu na hrvatskome jeziku. Uzimajući u obzir Istru kao višenacionalnu regiju sa zajamčenim pravom na dvojezičnost, obrazovanjem na jezicima manjina, kao i specifičnu višejezičnu strukturu istarske zavičajne književnosti, postavlja se pitanje o

prisutnosti interkulturalizma u području književnoga odgoja i obrazovanja na području Istre. Autor ističe veliki nedostatak svih nastavnih programa za srednje škole, a to je izostavljanje zavičajne tematike u području jezičnoga izražavanja. Zaključuje kako su istarski zavičajni sadržaji u nastavnim programima vrlo rijetki, a kada je riječ o istarskoj zavičajnoj književnosti, programi ovoj temi ne pristupaju s interkulturalnoga aspekta. Analizirani radovi bave se nastavom u kontekstu interkulturalnoga odgoja i obrazovanja. Interkulturalni pristup u odgoju i obrazovanju zahtjeva promjene nastavnih planova i programa te što veću implementaciju interkulturalnih sadržaja i elemenata u iste. Uvidom u odabrane radove željelo se istražiti u kojoj se mjeri i koliko uspješno primjenjuju interkulturalni sadržaji u pojedinim odgojno-obrazovnim područjima, ali i nastavnim predmetima. U ovom kontekstu ističu se dva dokumenta, *Nastavni plan i program za osnovne škole (2006)* i *Program međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja građanskog odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole (2014)* u kojima se mogu pronaći brojni nastavni sadržaji za sve nastavne predmete koje učitelji mogu primijeniti u nastavi kako bi promicali interkulturalizam. Pojedini nastavni predmeti, s obzirom na sadržaj i ciljeve poučavanja, imaju veće mogućnosti bavljenja interkulturalnim temama. Prema Nastavnom planu i programu (2006) predmeti u kojima je implementacija interkulturalizma najizraženija jesu Hrvatski jezik, Likovna kultura, Glazbena kultura, Strani jezik, Biologija, Priroda i društvo, Povijest, Geografija i Vjeronauk. U navedenim predmetima interkulturalna kompetencija učenika razvija se na sljedećim sadržajima: obilježavanje blagdana, različita obilježja pojedinih naroda (prirodna, geografska, kulturna i jezična), kulturna baština, povijesna tematika, geografska kretanja stanovništva i izmjena kultura, obilježja vjerskih zajednica itd. Nastavni predmet koji je osobito bogat interkulturalnim temama je Priroda i društvo, a njime se posebno bavila autorica Blažević (2016) koja je istraživala način provedbe interkulturalnoga odgoja i obrazovanja u nastavi Prirode i društva, kod učitelja razredne nastave. Učitelji su izdvojili brojne teme i aktivnosti kojima promiču interkulturalizam u svojoj nastavi (npr. Ponašanje u školi i odnos među učenicima, Hrvatska u europskom okruženju, Blagdani i dr.) i time pokazali zadovoljavajuću razinu interkulturalne kompetencije i osviještenosti o važnosti poučavanja interkulturalnih sadržaja. Analizom radova koji se bave implementacijom interkulturalizma u nastavni proces, može se zaključiti kako su učitelji i nastavnici svjesni važnosti promicanja interkulturalizma te razvoja interkulturalnih kompetencija učenika putem nastavnih sadržaja i aktivnosti. Premalo je istraživanja posvećeno upravo realizaciji interkulturalnoga odgoja i obrazovanja unutar same nastave. Dosadašnja istraživanja daju vrijedne spoznaje u pogledu interkulturalnoga odgoja i obrazovanja i predstavljaju poticaj za buduća ispitivanja u pogledu konkretnih sadržaja i načina provedbe istoga u pojedinim nastavnim predmetima/kolegijima, na kojima se temelji razvoj interkulturalne kompetencije učenika/studenata.

Interkulturalni kurikulum

Ovo područje obuhvaća radove koji razmatraju i analiziraju strukturu suvremenoga nacionalnog/školskoga kurikula u kontekstu implementacije i izrade interkulturalnog

kurikula. Pregledom literature utvrđen je određeni broj radova koji se bave interkulturalnom strukturom nacionalnoga kurikula, kao i potrebom stvaranja suvremenoga interkulturalnog kurikula. Nacionalni kurikuli usmjereni na učeničke kompetencije i postignuća predstavljaju jedan od glavnih smjerova kurikulske politike u europskim i drugim zemljama. U skladu s promjenama u europskim okvirima te težnji Hrvatske da usuglasi standarde obrazovanja s europskim, u srpnju 2010. donesen je *Nacionalni okvirni kurikulum*. U strukturi nacionalnoga kurikula i (su)konstrukciji školskoga kurikula interkulturalni odnosi i obrazovanje na manjinskim jezicima predstavljaju jednu od temeljenih odrednica (Hrvatić, 2011). U odabranim radovima autori se bave koncepcijom interkulturalnoga kurikula, odnosno implementacijom interkulturalnih sadržaja u postojeće kurikule, što je temelj i preduvjet kvalitetnoga obrazovanja za sve. Koncepciju interkulturalnoga odgoja i obrazovanja uvelike određuju nastavni sadržaji, modeli i strategije interkulturalnoga kurikula koji predstavljaju polazište kulturne integracije i implementacije spomenutih sadržaja u odgojno-obrazovnu praksu (Hrvatić, Sablić, 2008). Pojedini autori osobito ističu kako je stvaranje kurikula sukonstruktivski proces koji nastaje u interakciji s ljudima i problemima u konkretnom društvenom kontekstu, a učenje se shvaća kao proces suradničkoga konstruiranja znanja u kojem sudjeluju svi sudionici odgojno-obrazovnog procesa (Hrvatić, Sablić, 2008 i Sablić, 2011). Važnu ulogu u tom procesu imaju učenici i učitelji kao glavni nositelji odgojno-obrazovnoga procesa, stoga se većina autora bavi pitanjem kompetencija učitelja za interkulturalno obrazovanje. Prema Sablić (2011) obrazovanje odgajatelja i učitelja kroz sadržaje interkulturalizma pretpostavka je uspješnoga ostvarivanja interkulturalnog odgoja. Kako bi učitelji bili osposobljeni za interkulturalizam, kurikuli pedagoške izobrazbe učitelja (na učiteljskim i nastavničkim fakultetima) trebali bi studentima pružiti informacije i iskustva nužna za uspješan rad u kulturno različitim školama i razredima (Hrvatić, Sablić, 2008).

Kada je riječ o izradi interkulturalnoga kurikula, autori se većinom slažu kako je potrebno uzeti u obzir odrednice nacionalne kulture, ali pri tome i uvažavati posebnosti etničkih manjina (Hrvatić, 2011; Hrvatić, Sablić, 2011; Burai, 2015). U Nacionalnom okvirnom kurikulumu jasno su definirani odgojno-obrazovni ciljevi kao i vrijednosti koje se žele razviti kod mladih (tolerancija, poštivanje drugih, razvijena empatija, brza prilagodba na promjene itd.). Najvažnija karakteristika interkulturalnoga odgoja upravo je u promicanju stavova i vrijednosti te u primjerenom ophođenju s kulturno različitim osobama. Iz navedenih razloga u ovaj pregled literature uključeni su radovi koji sadrže istraživanje stavova i vrijednosti mladih prema kojima se mogu odrediti prosječne tendencije nacionalne kulture jer se upravo te odrednice uzimaju kao bitne smjernice u konstrukciji interkulturalnoga kurikula (Burai, 2015 i Burai 2016). Rezultati su ukazali kako u kontekstu konstrukcije kurikula postoji potreba naglašavanja onih postignuća koja su usmjerena na razvoj interkulturalnih kompetencija, tolerancije, pravednosti, solidarnosti, pozitivnoga dijaloga, poštenja, jačanje nacionalnoga i vlastita identiteta kao i na prihvaćanje različitosti u multikulturalnom okruženju. Pregledom radova može se zaključiti kako u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu postoji

svijest o važnosti promišljanja i istraživanja nacionalnoga kurikula kao dokumenta koji se konstantno prilagođava novim i sve zahtjevnijim okvirima odgoja i obrazovanja. Autori se osobito bave njegovom interkulturalnom dimenzijom/strukturom koja treba biti sastavni dio svih suvremenih nacionalnih kurikula. U kontekstu interkulturalnoga obrazovanja, a osobito odgoja, više pažnje trebalo bi se posvetiti dimenziji *skrivenoga kurikula* čija se uloga sve više naglašava. Naime, skriveni kurikul predstavlja važan čimbenik u socijalizaciji mladih koji preko „skrivenih“ poruka koje svakodnevno primaju od svih dionika odgojno-obrazovne zajednice, usvajaju stilove ponašanja i grade svoj (kulturni) identitet. Kako bi se negativni utjecaji skrivenoga kurikula transformirali u one pozitivne, važno je kod svih dionika odgoja i obrazovanja, osobito učitelja, osvijestiti postojanje i utjecaj ove dimenzije kurikula koja ima veliku ulogu u razvoju pozitivne kulture svake odgojno-obrazovne institucije, kao i u formiranju identiteta svakog pojedinca.

Interkulturalna osjetljivost i socijalna distanca (etnorelativizam i etnocentrizam)

Ovo područje analizira radove koji se bave temama etnocentrizma i etnorelativizma, odnosno temom interkulturalne osjetljivosti. Riječ je o značajnoj temi u pogledu interkulturalnoga obrazovanja i interkulturalne kompetencije. Iako je tema već desetljećima aktualna u brojnim znanstvenim i stručnim radovima u inozemnom kontekstu, u Hrvatskoj se interes za ovim područjem povećao u posljednjih desetak godina.

Na temelju analiziranih radova uočeno je kako autori navode višestruke ciljeve interkulturalnoga odgoja i obrazovanja (učenje o svojoj i drugim kulturama, borba protiv etnocentrizma, predrasuda, rasizma, stereotipa itd.), a kao osobito važan cilj nameće se razvoj interkulturalne osjetljivosti koja postaje temeljni zahtjev interkulturalne kompetencije. Piršl (2007) navodi kako interkulturalna osjetljivost nije urođena ljudska osobina, nego se stječe, a definira ju kao sposobnost uočavanja i prepoznavanja postojanja različitih pogleda na svijet koji nam omogućuju prihvaćanje i priznavanje ne samo vlastitih kulturalnih vrijednosti već i vrijednosti kulturalno drugačijih osoba. Također, navodi kako je emocionalna sposobnost koja se ogleda u osjetljivosti pojedinca prema osobi drugačijega kulturalnoga podrijetla postala jedna od značajnijih kompetencija u interkulturalnim odnosima. Budući da se ljudi razlikuju po svojoj sposobnosti uočavanja i prihvaćanja razlika, konstruiran je *Razvojni model interkulturalne osjetljivosti* čiji je idejni tvorac Milton Bennett (1986; prema Sablić, 2014). Ovaj model opisuje razine kroz koje ljudi prolaze kada se suočavaju s teškoćama pri susretu s kulturno drugačijima. Prve tri razine modela su etnocentrične (vlastita kultura je mjerilo za procjenu drugih kultura), a posljednje tri su etnorelevantne (usporedba vlastite kulture s ostalima). Cilj interkulturalne osjetljivosti je etnocentričnu perspektivu dovesti do razine etnorelevantnoga viđenja svijeta (Sablić, 2014). Budući da razvoj interkulturalne kompetencije i interkulturalne osjetljivosti pridonosi kvalitetnijoj školskoj i akademskoj

kulturi i ozračju, kao i smanjivanju etnocentrizma, nejednakosti, stereotipa, predrasuda i diskriminacije u društvu (Piršl; 2011), zanimalo nas je kakvo je stanje u odgojno-obrazovnom sustavu u Hrvatskoj u pogledu istraživanja interkulturalne osjetljivosti. Pregledom literature domaćih autora utvrđen je tek manji broj radova koji proučavaju interkulturalnu osjetljivost. U istraživanjima se nastoji ispitati razina interkulturalne osjetljivosti kod studenata (Piršl, 2011, Drandić, 2016) i učitelja/nastavnika (Drandić, 2016). Ispitivana je i socijalna distanca studenata prema nacionalnim i religijskim skupinama (Mrnjaus, 2013) te socijalna distanca hrvatskih srednjoškolaca prema Romima (Piršl, 2004). U kontekstu istraživanja interkulturalne osjetljivosti posebno se ističu radovi autorice Drandić koja jedina istražuje ovu temu kao izdvojeni aspekt interkulturalne komunikacijske kompetencije.

Kada je riječ o istraživanjima u kojima su sudjelovali studenti i nastavnici, dobiveni rezultati ukazuju na razvijenu interkulturalnu osjetljivost. Ipak, zbog relativno malog broja ispitanika i orijentiranosti isključivo na područje odgojno-obrazovnih znanosti, javlja se potreba za novim istraživanjima koja bi obuhvatila veći broj ispitanika, odnosno studente i nastavnike različitih znanstvenih područja i vrsta studija, budući da je cilj interkulturalnoga odgoja i obrazovanja doprijeti do svih članova društva, a ne samo pojedinaca unutar određene školske/akademske zajednice. Ono što je također uočeno analizom radova jest izostanak pripadnika nacionalnih, etničkih i religijskih manjina kao sudionika u istraživanjima interkulturalizma u Hrvatskoj. Budući da se interkulturalizam bavi prihvaćanjem i interakcijom s kulturno različitim, poželjno bi bilo ispitati stavove, mišljenja, a osobito iskustva „drugacijih”, što bi dalo uvid u interkulturalni odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj iz druge perspektive.

Na temelju analiziranih radova može se zaključiti kako je jedan od bitnih zadataka interkulturalnosti u obrazovanju poticanje razvoja interkulturalne osjetljivosti te razvijanje svijesti o sebi i drugima. Iako postoje istraživanja koja se bave ovom temom, interkulturalnoj osjetljivosti potrebno je pristupiti kao zasebnom segmentu interkulturalnoga odgoja i obrazovanja koji je potrebno proučavati unutar svih obrazovnih razina (osobito na osnovnoškolskoj), a ne pretežito na visokoškolskoj razini, kao što je slučaj u prethodno analiziranim radovima.

Interkulturalizam u nastavi glazbe

Pregledom literature utvrđen je značajniji broj radova koji se detaljno bave temom interkulturalnoga odgoja i obrazovanja u nastavi glazbe, stoga je izdvojeno zasebno područje unutar kojeg će biti prikazani i analizirani radovi s ovom tematikom.

Uloga glazbe u razvoju interkulturalizma prepoznata je kao bitan element unutar interkulturalnoga obrazovanja. Interkulturalnom dimenzijom nastave glazbe osobito detaljno bavi se autor Begić koji se u radovima orijentirao na istraživanje prisutnosti i implementacije interkulturalizma u nastavi glazbe u općeobrazovnim školama, ali i na studiju Glazbene pedagogije, a sve spoznaje i rezultati istraživanja i analiza objedinjeni su u doktorskoj disertaciji pod nazivom *Interkulturalni odgoj u nastavi*

glazbe općeobrazovnih škola (Begić, 2017). U ovom pregledu literature uvršteni su radovi autora Begaća koji se bave analizom nacionalnih, predmetnih i školskih kurikula, nastavnim planovima i programima, sadržaja udžbenika i pripadajućih CD-ova s namjerom stjecanja spoznaja o implementaciji interkulturalizma u nastavi glazbe različitih europskih država, među kojima je i Hrvatska (Begić, 2016 i Begić, Šulentić Begać, 2017). Rezultati provedenih analiza ukazali su na nedovoljnu prisutnost sadržaja i elemenata (glazba različitih kultura) koji bi poticali interkulturalni odgoj učenika kroz nastavu glazbe, a do takvih spoznaja došla je i autorica Dobrota (2009) koja se u radovima bavi fenomenom svjetske glazbe u suvremenom odgoju i obrazovanju, pri čemu razmatra razloge uvođenja svjetske glazbe u nastavu te ispituje povezanost interkulturalnih stavova studenata i preferencija glazbi svijeta (Dobrota, 2016). Autori se slažu kako je zapadna umjetnička glazba još uvijek superiorna i dominira nastavom, a za promjene u smjeru implementacije interkulturalnih sadržaja i interkulturalnoga odgoja u nastavu glazbe, potrebno je uvođenje i upoznavanje glazbe manje poznatih europskih, a osobito izvanoeuropskih tradicija i kultura. Kao glavnu prepreku za takve promjene autori vide nedovoljno znanje i nedostatak kompetentnosti kod nastavnika koji ne posjeduju dovoljno znanja iz spomenutoga područja. U tom kontekstu poželjna su daljnja istraživanja o uvođenju interkulturalnoga (glazbenog) obrazovanja te o razvoju interkulturalnih kompetencija na visokoškolskoj razini. Nadalje, navedeno je potrebno istraživati i na nižim obrazovnim razinama (srednja škola i osnovna škola), pri čemu bi valjalo ispitati otvorenost učenika prema različitim vrstama glazbe kao i njihovu motivaciju za učenje o interkulturalnoj tematici u području glazbe. Analizom odabranih radova zaključuje se kako je nastava glazbe područje pogodno za promicanje interkulturalizma i interkulturalnih elemenata kao što su razumijevanje, komunikacija i komunikacijska kompetencija, senzibilnost za različitost itd. Kako bi se interkulturalni glazbeni odgoj provodio kvalitetno, važan preduvjet je interkulturalno kompetentan nastavnik koji će kod učenika razvijati interkulturalnu kompetenciju kroz nastavu glazbe. Dosadašnja istraživanja i spoznaje potvrđuju važnost umjetničkoga područja u razvoju interkulturalizma te ostavljaju prostora za daljnje ispitivanje i proučavanje interkulturalnoga odgoja i obrazovanja.

Zaključak

Analizom odabranih radova uočena je zastupljenost interkulturalizma u domaćoj literaturi. Autori razmatraju pojam interkulturalizma, interkulturalni pristup odgoju i obrazovanju, odnosno ciljeve, zadatke interkulturalnoga odgoja i obrazovanja, njegove temeljne sastavnice, implementaciju unutar nacionalnoga kurikula te realizaciju u odgojno-obrazovnoj praksi. Kada je riječ o empirijskim istraživanjima, uočena je raznolikost u pogledu ciljeva, zadataka, predmeta i uzorka istraživanja. Značajan broj autora u istraživanjima bavi se ispitivanjem znanja i stavova o interkulturalizmu kod različitih dionika odgoja i obrazovanja te ispitivanjem interkulturalne kompetencije i interkulturalne osjetljivosti kao jednim od glavnih ciljeva interkulturalnoga odgoja i obrazovanja. Najveći broj istraživanja proveden je na visokoškolskoj razini, a ispitanici

su najčešće bili studenti društvenih i humanističkih znanosti, odnosno budući odgojitelji, učitelji, nastavnici i pedagozi. Kada je riječ o zastupljenosti interkulturalnih sadržaja u visokoškolskoj nastavi, analizom radova zaključujemo kako postoji potreba za sustavnom implementacijom interkulturalizma u nastavu na fakultetima. Pregledom odabranih radova kao i sintezom najvažnijih spoznaja i rezultata istraživanja, predlažu se sljedeće smjernice za daljnja istraživanja interkulturalnoga odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj:

1. Istraživanje implementacije interkulturalnih sadržaja potrebno je proširiti na sva odgojno-obrazovna područja, a osobito na predmete društveno-humanističkoga područja kao što su Povijest i Geografija, budući da je kroz sadržaje ovih predmeta moguće poučavati o kulturalnom pluralizmu europskih društava (kulturalno naslijeđe, migracije, religije, identitet).
2. Osim implementacije interkulturalnih sadržaja i elemenata na razini kurikula i nastavnih planova i programa, potrebno je istražiti konkretne načine provođenja interkulturalnoga odgoja i obrazovanja u nastavi putem određenih nastavnih metoda i oblika rada.
3. Postoji potreba za daljnjim istraživanjima kako bi se uočilo dolazi li do napretka i osuvremenjivanja odgojno-obrazovnoga sustava u pogledu implementacije interkulturalizma u visokoškolsku nastavu, s naglaskom na razvoj interkulturalnih kompetencija kod budućih odgojitelja.
4. Potrebna su istraživanja koja će potvrditi jesu li interkulturalni odgoj i obrazovanje u osnovnim školama prisutni samo na normativnoj razini ili su unutar odgojno-obrazovnoga procesa zaista provode interkulturalni sadržaji koji djeci već od rane dobi omogućuju stjecanje potrebnih kompetencija kao što su odgovornost, tolerancija i pozitivan odnos prema vlastitoj i drugim kulturama.
5. Preporuča se veća zastupljenost pripadnika nacionalnih, etničkih, kulturnih, vjerskih i drugih manjina u istraživanjima interkulturalnoga odgoja i obrazovanja na svim odgojno-obrazovnim razinama.
6. Potrebna su istraživanja školskoga ozračja s naglaskom na međuljudske odnose i interakciju dionika odgojno-obrazovnoga procesa. Istraživanjima ove tematike u prvi plan stavilo bi se proučavanje interkulturalnoga odgoja, što je poželjno budući da se općenito više pozornosti u istraživanjima posvećuje obrazovnoj dimenziji.
7. Poželjno je ispitivanje povezanosti skrivenoga kurikula i interkulturalnoga odgoja i obrazovanja kao važne dimenzije koja utječe na usvajanje stavova, vrijednosti i obrazaca ponašanja kod učenika.
8. Potrebno je istražiti oblike neformalnoga obrazovanja koji bi nastavnicima omogućili stjecanje novih spoznaja, vještina, stavova i vrijednosti u pogledu interkulturalizma, kao i spremnost nastavnika na dodatna stručna usavršavanja kako bi obogatili svoj profesionalni identitet.
9. U suvremenom svijetu koji je obilježen digitalizacijom i dominacijom masovnih medija, vrlo je važno baviti se pitanjem utjecaja istih na formiranje stavova i uvjerenja djece i mladih o kulturnim različitostima.

Iako je riječ o relativno neistražnom području unutar odgojno-obrazovnog sustava u Hrvatskoj koje se intenzivnije proučava i istražuje u zadnja dva desetljeća te se još uvijek razvija, možemo zaključiti kako je u domaćoj literaturi interkulturalni odgoj i obrazovanje prepoznat kao značajan segment suvremenoga odgojno-obrazovnog sustava. Ovaj sustavni pregled donosi teorijske, znanstvene, ali i praktične spoznaje o interkulturalnom odgoju i obrazovanju te daje uvid u stanje interkulturalnoga odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj. Na temelju analiziranih radova i donesenih zaključaka ponuđene su smjernice za daljnja istraživanja interkulturalizma u odgoju i obrazovanju budući da je riječ o dinamičnim procesima koji nikad nisu u potpunosti predvidivi i koji moraju pratiti promjene suvremenoga društva, a osobito potrebe i razvoj mladih generacija.